

УДК 392.7 (=161.3)

**СТРУКТУРНА-ФУНКЦЫЯНАЛЬНЫ АНАЛІЗ З'ЯВЫ «ХАТНЯГА КРАДЗЯЖУ»
Ў МЕЖАХ ГРАМАДСКІХ УЗАЕМААДНОСІНАЎ БЕЛАРУСКАГА СЯЛЯНСТВА
Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ ХІХ – ПАЧАТКУ ХХ СТАГОДДЗЯ**

Н.М. Карбалевіч^а

Анотацыя

Артыкул прысвечаны вывучэнню з'явы «хатняга крадзяжу» ў межах грамадскіх узаемаадносін беларускага сялянства. Асноўнымі метадамі даследавання з'яўляюцца структурны і функцыянальны аналіз. Галоўным аспектам даследавання з'яўляецца аналіз гэтай мадэлі паводзін і яе ролі ў структуры грамадскіх узаемаадносін беларускага сялянства.

Ключавыя словы: хатні крадзеж; сялянская абшчына; грамада; грамадскія ўзаемаадносіны; мадэлі паводзін.

**STRUCTURAL AND FUNCTIONAL ANALYSIS OF THE PHENOMENON
OF «HATNI KRADEZH» IN THE SOCIAL RELATIONS OF BELARUSIAN PEASANTS
IN THE SECOND HALF OF XIX – THE BEGINNING OF XX CENTURIES**

N.M. Karbalevich^a

Abstract

The article is devoted to the study of the phenomenon of «hatni kradezh» in the social relations of Belarusian peasants. The basic methods of research are structural and functional analysis. The research work is based on the method of comparative analysis method, structural analysis and functional analysis method. The main aspect of the research is the analysis this pattern of behavior and its role in the structure of social relations of Belarusian peasantry.

Keywords: hatni kradezh; peasant community; gramada; social relations; patterns of behavior.

Грамадскія ўзаемаадносіны ў традыцыйным грамадстве ўяўляюць цікавасць асаблівай канцэнтраванасцю чалавечых стасункаў у абмежаванай сацыяльнай прасторы. Досвед грамадскіх узаемаадносін беларускіх сялян дае магчымасць вывучаць цікавыя элементы сацыяльнай культуры традыцыйнага грамадства. Адным з іх з'яўляецца з'ява «хатняга крадзяжу». Структурна-функцыянальная характарыстыка дазваляе паглядзець на гэтую з'яву ў асяродку грамады беларусаў ва ўсёй сукупнасці ўзаемасувязяў, уявіць сабе іх натуральную абумоўленасць. Аналіз ажыццяўляўся зыходзячы з высновы аб тым, што сацыяльнае жыццё супольнасці вызначаецца як функцыянаванне сацыяльнай структуры, а функцыя ўсялякай дзейнасці, якая паўтараецца, ёсць тая роля, якую гэтая дзейнасць адыгрывае ў сацыяльным жыцці ў цэлым [1, с. 210]. У дадзеным даследаванні была здзейснена спроба акрэсліць аспект сацыяльнай структуры на падставе вылучэння ўмоўнай мадэлі паводзін падчас пэўнага грамадскага ўзаемадзеяння беларускіх сялян. Паняцце аб функцыі такога дзеяння

^а Карбалевіч Наталія Мікалаеўна,
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
магістр гістарычных навук, аспірантка кафедры
этналогіі, музейалогіі і гісторыі мастацтваў,
Karbalevich Natallia Mikalaeuna,
Belarusian State University,
Master of Historical sciences, PhD student
of the Department of Ethnology, Museology
and History of Arts
ledirovena@gmail.com

выкарыстана для пазначэння ўзаема сувязі паміж сацыяльнай структурай і працэсам грамадскага жыцця [1, с. 20].

Паводле Б. Маліноўскага, «функцыя заўсёды абазначае задавальненне пэўнай патрэбы» [2, с. 133]. Такім чынам, можна меркаваць, што наяўнасць такой грамадскай з’явы як «хатні крадзеж», нават калі на першы погляд падаецца, што яна мае негатыўны аспект, выконвае сваю вызначаную функцыю, якая ў выніку адыгрывае станоўчую ролю для існавання сістэмы грамадскіх узаемаадносін беларускіх сялян.

Рэальны працэс сацыяльнага жыцця ў той ці іншай ступені заўсёды рэгламентуецца пэўнай сацыяльнай структурай і выконвае пэўную функцыю ці функцыі ў кантэксце грамадскіх зносін. Такім чынам, гэтыя тры паняцці – працэс, структура і функцыя – складаюць адзіную тэорыю, г.зн. схему інтэрпрэтацыі, прымяняльную да сацыяльнай сістэмы [1, с. 20].

Разгорнутая характарыстыка такой грамадскай з’явы як «хатні крадзеж» прадстаўлена ў працы «Рэчыцкае Палессе» беларускага і польскага этнолага XIX стагоддзя Ч. Пяткевіча. Згаданая грамадская з’ява ў народнай гутарцы, прыведзенай у працы, апісваецца наступным чынам. *«Пра наша дамашняе зладзейства нечаго байдурчыць; як мужык у суседа моўчкі возьме сноп жыта, то той яму не падаруе да адбярэ снапок аўса або вязку мурогу, да шчэ й з прыдачаю чаго-небудзь, дак эта мена зпадцішка, а не пакража. Як баба ў суседкі возьме яечка, хустачку, клубочак да сяго-таго патрошку, то ўкрыўджанае надалужыць за свае чым іншым; палаюцца, дак хіба ж эта зладзейства? Эта мена з гутаркаю. Як галодны бабыль вырве ў гародзі кушчыбулі, два-тры гурочки, накапае ў полі або возьме з пограба дзесятка-два картоплі, а падчас, зайшоўшы ў хату, возьме нявідкаю акрайчык хлеба, то трэба Бога не баяцца, штоб яго вінаваціць і зваць злодзеям.»* [3, с. 651].

Вынікае заканамернасць у межах мадэлі паводзін – красці «дазвалялася» толькі ў заможных ці сярэдне заможных суабшчыннікаў, а крадзеж у бяднейшых расцэньваўся адназначна адмоўна. *«– Хіба ж эта такі велькі грэх, – скажа адзін-другі дармабрэх, – што ён у багатыра, а хаця бы і ў нябеднаго, украў сала? Даку каго ж яму ўкрасці, як не ў тых, што маюць. Ён крадзеным не разжывецца, а яны не зьбяднеюць; як бы ён абакраў беднаго, галадаючаго бабыля, то б я сам падлюку тут жа ўб’ю»* [3, с. 653]. Карані гэтае з’явы хутчэй за ўсё паходзяць з былой цеснай гаспадарчай еднасці абшчыны, калі вялікая колькасць рэчаў, не кажучы ўжо пра зямлю, былі ў грамадскім карыстанні. Дазвол на дробныя крадзяжы – праява своеасаблівай салідарнасці ў бядзе, нават можна лічыць своеасаблівай формай грамадскай узаемадапамогі бяднейшым сялянам. «З прыведзенага вышэй вынікае, што паважны паляшук не бачыць у крадзяжы грамадскае бяды, а толькі асабістую крыўду, памер якой ён акрэслівае паводле вартасці ўкрадзенай рэчы. Узаемнае выкраданне дробных рэчаў трактуецца ім як абменны гандаль, а крадзеж з голаду і з галечы лічыцца міласцінаю, узятая самавольна.» [3, с. 653].

Але ў «хатняга крадзяжу» быў і яшчэ адзін аспект, а менавіта, грамадская гульня, сутнасць якой не столькі ў паляпшэнні ўласнага матэрыяльнага дабрабыту, колькі ў дэманстраванні ўласнай кемліваці і спрытнасці. *«– Мужык з раменьчыкам да з жалезцам ніколі не размінецца: палезе за імі і ў вагонь і ў воду – так гаворыць паляшук пра сваю прынароджаную схільнасць да крадзяжу пэўных рэчаў, які не абцяжарвае яго сумлення. Напрыклад, убачыўшы ў суседа новыя гужы пры хамуце, не абміне зручнага выпадку, каб не ўкрасці хоць бы вузкі пасак на супоню – шнуроўку для ўласнага хамута, на «прыпон» да нажа ці на «раменьчык да цэпа» і інш., бо – на чорта яму такія шырокія гужы»* [3, с. 644-645]. Цікавасць гульні павялічваецца праз узаемнае веданне аб такіх выкраданнях. «Пацярпелы, здагадваючыся ці ведаючы напэўна, хто ўчыніў шкоду, аблае яго, а калі можна – адбярэ ўкрадзеную рэч, але найчасцей, нічога не кажучы, адпомшчвае за сваю страту такім самым чынам і крадзе ў яго хоць бы пару снапоў аўса на полі ці вязку сена на сенажаці» [3, с. 645]. Але існаваў і механізм «выкупу» згубленай рэчы, што сведчыць аб добра распрацаванай сістэме адносінаў у гэтай сферы. Можна лічыць, што існавалі пэўныя «правілы» гульні. «Калі

хтосьці, вяртаючыся з кірмаша на падпітку, нешта згубіць, то сусед, едучы за ім, знайшоўшы гэтую рэч, вяртае яе пацярпеламу за т. зв. «перэймо» толькі тады, калі нехта быў сведкам знаходкі альбо калі няўпэўнены, што прысваенне ўдасца ўтаіць» [3, с. 645]. У гэтай грамадскай гульні ўдзельнічалі як мужчыны, так і жанчыны, «а ў доме нават салідныя гаспадыні ўзаемна крадуць адна ў аднае (праўда, дробныя рэчы)» [3, с. 646]. Сам працэс высвятлення крадзяжу суправаджаўся рытуальнымі праклёнамі і абурэннямі. «Я цябе не баюся, бо ў сваёй хаці і вуглы памагаюць; да шчэ падзякуй, што я не пазвала старасты і сведкаў, кеб паглядзелі, сколькі твае куры нарабілі шкоды ў маём гародзі» [3, с. 647].

Выкраданне не павінна было мець «камерцыйнага» характару і наносіць значнай шкоды. «Узаемнае выкраданне з агародаў клубневых раслінаў, агуркоў, даспелага маку і г.д. таксама не належыць да рэдкіх здарэнняў і, калі робіцца не з мэтай спажывання на месцы крадзеных прадуктаў, выклікае розныя вострыя звады, бо – у гародзі сколькі хочаш жры, да за пазуху не бяры» [3, с. 647].

Такога кшталту крадзеж цалкам інтэграваўся ў сістэму грамадскіх адносін у абшчыне і не парушаў яе. «Узаемна крадуць дробныя рэчы, будучы ў гасцях, завітаўшы на хвіліну па нейкім інтарэсе ці пагутарыць. Нягледзячы на гэта, людзі астаюцца заўсёды ў добрых адносінах і толькі даўжэй гневаюцца пасля вострых спрэчак з прычыны крадзяжу» [3, с. 648]. Як бачна, «хатні крадзеж» распаўсюджаны паміж суседзямі, то бок у сітуацыі, калі штодзённыя стасункі «адкрываюць» магчымасці з'яўлення рэальных сацыяльных канфліктаў; як своеасаблівая форма ўяўнага канфлікту дазваляе пазбегнуць канфлікту рэальнага.

«Хатні крадзеж» з'яўляўся шматфункцыянальным аспектам грамадскіх узаемаадносін беларускага сялянства. Сярод асноўных функцый з'явы вылучаюцца псіхалагічная функцыя, скіраваная на зняцце сацыяльнай напругі ў межах супольнасці; функцыя сацыяльнай гульні; функцыя грамадскай дапамогі збыднелым сялянам і інш. Такім чынам, грамадская з'ява «хатні крадзеж» адлюстроўвае асноўныя прынцыпы сістэмы грамадскіх узаемаадносін беларускага сялянства ўвогуле.

Літаратура / References

1. Рэдклифф-Браун, А.Р. Структура и функция в примитивном обществе. Очерки и лекции / А.Р. Рэдклифф-Браун; пер. с англ. – М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2001. – 304 с.

Radcliffe-Brown, A.R. Structure and Function in Primitive Society. Essays and Lectures. / A.R. Radcliffe-Brown; per. S angl. – М.: Izdatelskaya firma «Vostochnaya literature» RAN, 2001. – 304 p.

2. Малиновский, Б. Научная теория культуры / Б. Малиновский; пер. с англ. И.В. Утехина; сост. и вступ. ст. А.К. Байбурина. – 2-е изд. – М.: ОГИ, 2005. – 184 с.

Malinowski, B.A Scientific Theory of Culture / B.A. Malinowski; per. s angl. I.V. Utekhina; sost. i vstup. st. A.K. Bajburina. – 2-e izd. – М.: OGI, 2005. – 184 p.

3. Пяткевіч, Ч.Г. Рэчыцкае Палессе / Ч.Г. Пяткевіч; уклад.; прадм. У. Васілевіча; пер. з пол. Л. Салавей і У. Васілевіча. – Мінск: «Беларускі кнігазбор», 2004. – 672 с.

Pyatkevich, Ch.G. Rechytskae Palesse / Ch.G. Pyatkevich; uklad.; pradm. U. Vasilevicha; per. z pol. L. Salavej i U. Vasilevicha. – Minsk: Belaruski knigazbor, 2004. – 672 p.